

Η ΑΘΗΝΑ ΚΑΤΑ
ΤΗ ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ

Πρόσφατες ανακαλύψεις, νέες έρευνες

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Σταύρος Βλίζος

ATHENS DURING THE ROMAN PERIOD
Recent Discoveries, New Evidence

EDITED BY:
Stavros Vlizon

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΣΕΛΕΚΑΣ
Ταυτότητα και ιδεολογία στη ρωμαϊκή Αθήνα:
η νομισματική μαρτυρία

Α Ν Α Τ Υ Π Ο

ΜΟΥΣΕΙΟ
ΜΠΕΝΑΚΗ

4ο Παράρτημα

MOUSEIO BENAKI, 4th Supplement

ΑΘΗΝΑ 2008

ATHENS 2008

Ταυτότητα και ιδεολογία στη ρωμαϊκή Αθήνα: η νομισματική μαρτυρία

Η ΧΑΛΚΙΝΗ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΚΟΠΙΑ, που εξέδωσε περιστασιακά η Αθήνα από τις τελευταίες δεκαετίες του 1^{ου} αιώνα π.Χ. μέχρι τη δεκαετία του 260 μ.Χ. είναι ενδεικτική για την εικόνα που θέλησε να προβάλλει η πόλη κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους.

Τα νομίσματα λόγω της έκδοσής τους από επίσημη αρχή και του προορισμού τους να κυκλοφορήσουν ευρύτατα και να χρησιμοποιηθούν από όσο το δυνατόν μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, αποτελούν πρόσφορο μέσο για τη διατύπωση μηνυμάτων με πολλούς αποδέκτες. Είναι από τα πλέον επισταμένα σύμβολα της δημόσιας ταυτότητας και εκφράζουν με ιδιαίτερα ξεχωριστό τρόπο την επίσημη ιδεολογία. Τα αργυρά και κυρίως χάλκινα κέρματα, που κόβονται από πόλεις, Κοινά ή έθνη στις επαρχίες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικά για την πολιτική που διαμορφώθηκε απέναντι στη Ρώμη από την άρχουσα τάξη των περιοχών αυτών σε απάντηση προς τη ρωμαϊκή εξουσία και παράλληλα με τη συμμετοχή της σε αυτή.¹ Αν και σε κάθε περίπτωση η έκδοση νομίσματος μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί σύμβολο για την αυτονομία κάθε εκδότριας αρχής, η εικόνα που διαμορφώνεται μέσα από τα νομίσματα κυμαίνεται από την απόλυτη ταύτιση με τη Ρώμη έως την έντονη διαφοροποίηση από αυτή.²

Το θέμα της ταυτότητας και της ιδεολογίας στη ρωμαϊκή Αθήνα, όπως προβάλλεται μέσα από τις νομισματικές εκδόσεις της πόλης, μπορεί να προσεγγιστεί με την εξέταση τεσσάρων παραμέτρων:

A. τους νομισματικούς τύπους,

B. τις επιγραφές των νομισμάτων,

Γ. την ονομασία των νομισματικών αξιών, και

Δ. τους λόγους έκδοσης νομίσματος.

A. Οι τύποι που επιλέγονται να κοσμήσουν τις όψεις των νομισμάτων είναι από τα σημαντικότερα μέσα για να προβληθεί η ταυτότητα και να εκφραστεί η ιδεολογία των τοπικών αρχών, αφού στα νομίσματα αποτυπώνεται η άποψη και η οπτική αυτών που ελέγχουν την πόλη.³

Σημαντικό παράγοντα για να σφυρηλατηθεί η ταυτότητα του ντόπιου πληθυσμού αποτελεί η σύνδεση με το παρελθόν. Η έμφαση που δίνεται σε αυτό γίνεται πιο έντονη καθώς στο πλαίσιο της ρωμαϊκής κυριαρχίας δεν ήταν εφικτή κανενός είδους πρωτοβουλία σε πολιτικά θέματα. Όσον αφορά στα νομίσματα, ο σκοπός αυτός επιτυγχάνεται αρχικά με την επανάληψη συγκεκριμένων στοιχείων του παρελθόντος και στη συνέχεια με την προβολή του.

Η προσκόλληση σε παλαιότερους νομισματικούς τύπους παρατηρείται στις σειρές που εκδίδονται την εποχή του Αυγούστου. Παρά την ανάκαμψη που παρατηρείται στην Αθήνα το β' μισό του 1ου αιώνα π.Χ. και οφείλεται στις ευεργεσίες του αυτοκράτορα και άλλων επιφανών Ρωμαίων,⁴ στην εικονογραφία δεν παρατηρούνται εμφανείς ρωμαϊκές επιδράσεις. Οι εμπρόσθιες όψεις των υψηλότερης αξίας νομισμάτων απεικονίζουν την κεφαλή της Αθηνάς Παρθένου, του χρυσελεφάντινου έργου του Φειδία στον Παρθενώνα. Επαναλαμβάνουν δηλαδή τον εμπροσθότυπο των αργυρών νομισμάτων «Νέας Τεχνοτροπίας», που σταμάτησαν να εκδίδονται στα μέσα του 1ου αιώνα π.Χ. [εικ. 1(α)-(β), 2(α)]. Στις μικρότερες υποδιαίρεσεις απεικονίζεται η κεφαλή της

Δήμητρας [εικ. 2(β)]. Συντηρητισμός χαρακτηρίζει και τις παραστάσεις των πίσω όψεων, αφού οι περισσότερες απεικονίζουν μια γλαύκα πάνω σε αμφορέα [εικ. 2(α)], που αποτελούσε τον οπισθότυπο των εκδόσεων «Νέας Τεχνοτροπίας». Εξάιρεση αποτελεί η παράσταση της γλαύκας πάνω σε πλήρη πολεμικού πλοίου, πιθανή αναφορά στη ναυμαχία του Ακτίου, και ο τύπος της Σφίγγας, που χρησιμοποιήθηκε ως σύμβολο από τον Αύγουστο [εικ. 1(β)].⁵

Ο 2^{ος} αιώνας μ.Χ. αποτελεί μία από τις λαμπρότερες περιόδους στην ιστορία της Αθήνας. Ο πρωταγωνιστικός ρόλος της πόλης στα πολιτικά πράγματα της κλασικής εποχής και ιδιαίτερα τα επιτεύγματά της στο χώρο των τεχνών και των γραμμάτων προκάλεσαν το ενδιαφέρον των αυτοκρατόρων. Η Αθήνα συνδέθηκε ιδιαίτερα με τον Αδριανό, που την επισκέφθηκε τρεις φορές κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησής του και την ευεργέτησε με την κατασκευή πολλών έργων.⁶ Την εποχή αυτή η Αθήνα εδραιώνεται ως η πνευματική πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας και θεωρείται το θεμέλιο της ελληνικής παιδείας που κατακτά την άρχουσα τάξη στη Ρώμη και τις επαρχίες.⁷ Η πόλη προσέλκυε μεγάλο αριθμό επισκεπτών λόγω των λαμπρών μνημείων, των φημισμένων εορτών και αγώνων, της αίγλης των φιλοσοφικών σχολών. Πολλά από τα οικοδομήματα που κατασκευάστηκαν αυτούς τους αιώνες έχουν καθαρά πολιτιστικό και εκπαιδευτικό χαρακτήρα, όπως βιβλιοθήκες, ωδεία, γυμνάσια και εκπαιδευτήρια.

Η επανάληψη παλαιότερων τύπων είναι εντονότερη στις πρώτες κοπές του νομισματοκοπείου μετά την επαναλειτουργία του την περίοδο του Αδριανού.⁸ Η σειρά αυτή αντιγράφει τα αργυρά νομίσματα του 5ου αιώνα π.Χ., φέρει δηλαδή κεφαλή Αθηνάς με αττικό κράνος στην εμπρόσθια και γλαύκα στην οπίσθια όψη [εικ. 3(α)]. Η έκδοση αυτή, από παράδειγμα αρχαιολατρίας, πιθανόν να σχετίζεται με τη διοργάνωση αγώνων ή με την ανάληψη αξιώματος από κάποιον επιφανή πολίτη, ο οποίος με αυτόν το τρόπο ίσως θέλησε να προσφέρει κάποια ευεργεσία στην πόλη.⁹

Στοιχείο αρχαϊσμού και επιπλέον αναφορά στην πλούσια αργυρή νομισματοκοπία της Αθήνας, που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην οικονομία του αρχαίου ελληνικού κόσμου από τους ύστερους αρχαϊκούς μέχρι και τους ύστερους ελληνιστικούς χρόνους,¹⁰ αποτελεί και η επιλογή της κεφαλής ή της προτομής της Αθηνάς, με αττικό ή κορινθιακό κράνος ως εμπροσθοτύπου των πε-

ρισσότερων νομισμάτων, που εκδίδονται τα χρόνια του Αδριανού, των Αντωνίνων και του Γαλλιηνού. Η απουσία οποιασδήποτε αναφοράς στην ανώτατη αρχή με την απεικόνιση της κεφαλής ή της προτομής του εκάστοτε αυτοκράτορα ή κάποιου μέλους της αυτοκρατορικής οικογένειας στην εμπρόσθια όψη των νομισμάτων της Αθήνας έρχεται σε έντονη αντίθεση με τη συντριπτική πλειοψηφία των νομισμάτων που εκδίδονται στο ρωμαϊκό κράτος είτε από την κεντρική εξουσία είτε από τις κατά τόπους αρχές.¹¹

Ωστόσο, οι νομισματικές σειρές του 2ου και 3ου αιώνα μ.Χ. χαρακτηρίζονται από τη μεγάλη ποικιλία των οπισθοτύπων. Τα θέματα αναφέρονται αποκλειστικά στο ένδοξο παρελθόν και προβάλλουν τις λατρείες, τους μύθους και την ιστορία της Αθήνας, συχνά μέσα από την απεικόνιση φημισμένων μνημείων της κλασικής εποχής.¹²

Η θρησκεία, σε μεγάλο βαθμό, αποτελεί το συνθετικό πεδίο για να εκφραστεί η ταυτότητα ενός κοινωνικού συνόλου. Χαρακτηριστική περίπτωση του καταλυτικού της ρόλου προς αυτή την κατεύθυνση είναι η εικονογραφία των νομισμάτων, όπου η απεικόνιση αρχέγονων θεών ή των συμβόλων τους αλλά και η προβολή τοπικών θεοτήτων αντανάκλουν την επίσημη θρησκεία της πόλης. Η πρωταρχική θέση των θεών στην νομισματική εικονογραφία της εποχής, συνήθως σχετίζεται με την απεικόνιση αγαλμάτων τους, σε ποικιλία τύπων,¹³ που βρίσκονταν σε διάφορα σημεία της πόλης, όπως στην Ακρόπολη και την Αγορά.¹⁴

Μεγάλος αριθμός παραστάσεων σχετίζεται, όπως είναι εύλογο, με την Αθηνά [εικ. 9(α)-10(α), 12(α)-15(β)]. Από τους αγαλματικούς τύπους της θεάς ξεχωρίζουν η Αθηνά Παρθένος [εικ. 12(α)-(β)], η Αθηνά Velletri [εικ. 12(α)], η Αθηνά Medici [εικ. 13(α)] ή ακόμη και το σύμπλεγμα της Αθηνάς και του Μαρσύα, έργο του Μύρωνος [εικ. 15(β)]. Από τους υπόλοιπους θεούς απεικονίζονται ο Ζεύς [εικ. 17(α)],¹⁵ ο Απόλλων Αλεξίκακος [εικ. 11(α), 17(β)] και Πατρώος [εικ. 11(β)], η Δήμητρα [εικ. 7(α)], η Κόρη [εικ. 7(β), 18(β)], ο Ερμής, ο Διόνυσος [εικ. 4(β)], ο Ασκληπιός [εικ. 18(α)]. Σημαντική θέση έχουν και οι παραστάσεις ηρώων, όπως του Ηρακλή [εικ. 19(α)], του Τριπτόλεμου, του Εριχθόνιου, του Θησέα [εικ. 8(β)].

Η απεικόνιση δημοσίων οικοδομημάτων στα νομίσματα προβάλλει την κοινή κληρονομιά, με στόχο να εκφραστεί η συλλογική ταυτότητα. Επιπλέον, αν οι πα-

Ταυτότητα και ιδεολογία στη ρωμαϊκή Αθήνα: η νομισματική μαρτυρία

ραστάσεις αφορούν ναούς στους οποίους στεγάζονταν λατρευτικά αγάλματα, τότε πρόκειται για άλλη μια αναφορά στη λατρεία αποδεικνύοντας τη σπουδαιότητα της θρησκείας στην έκφραση της ταυτότητας. Στην Αθήνα, αν και υπήρχαν λαμπρά δημόσια οικοδομήματα, οι παραστάσεις κτηρίων στα νομίσματα περιορίστηκαν στην απεικόνιση του ιερού βράχου της Ακρόπολης από διαφορετικές οπτικές γωνίες, όπου κατά περίπτωση διακρίνονται το Ερέχθειο, το άγαλμα της Αθηνάς Προμάχου, η οδός των Παναθηναίων [εικ. 5(β), 20(β)], και το Θέατρο του Διονύσου στη νότια κλιτύ της Ακρόπολης.¹⁶ Είναι ενδιαφέρον ότι δεν απεικονίστηκε κανένα από τα οικοδομήματα που ιδρύθηκαν στην πόλη στο πλαίσιο αυτοκρατορικών ευεργεσιών.

Σημαντικό ρόλο παίζουν και τα θέματα που σχετίζονται με τις εορτές και τους αγώνες. Πρόκειται για θεσμούς άμεσα συνδεδεμένους με τον ελληνικό τρόπο ζωής και αφιερωμένους στη λατρεία των πατροπαράδοτων θεών αλλά και των μελών της αυτοκρατορικής οικογένειας. Οι εκδηλώσεις αυτές ενισχύθηκαν από αρκετούς αυτοκράτορες και, καθώς ήταν ιδιαίτερα δημοφιλείς, προσέλκυαν πλήθος αθλητών και επισκεπτών στις πόλεις, που με τον τρόπο αυτό ενίσχυαν το κύρος αλλά και τα έσοδά τους.¹⁷ Στην Αθήνα σημαντικές εκδηλώσεις σχετίζονταν με την τέλεση των Ελευσινίων Μυστηρίων και των Παναθηναίων. Τα τελευταία ανανεώθηκαν από τον Αδριανό, ο οποίος καθιέρωσε και τρεις νέους οικουμενικούς αγώνες, τα Πανελλήνια, τα Αδριάνεια και τα Ολύμπια. Αναφορές σε αυτές τις εκδηλώσεις γίνονται στους οπισθοτύπους, που απεικονίζουν βραβεία αθλητικών αγώνων [εικ. 16α] και βουκράνιο διακοσμημένο με ταινίες, σαφή υπαινιγμό στις θυσίες προς τις τιμώμενες θεότητες [εικ. 16(β)].¹⁸

Παρόμοια λειτουργία επιτελούν οι μυθολογικές παραστάσεις που σχετίζονται με το απώτερο παρελθόν της πόλης και αναφέρονται στον κόσμο των θεών και τον κύκλο των ηρώων της Αττικής. Στην πρώτη περίπτωση εντάσσεται η έριδα της Αθηνάς και του Ποσειδώνα για την κατοχή της αθηναϊκής γης, το θέμα του δυτικού αετώματος του Παρθενώνα [εικ. 5(α), 10(α)]. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν οι παραστάσεις του Θησέα, που από τα τέλη του 6^{ου} αιώνα π.Χ. συνδέεται με την ιστορική παράδοση της Αθήνας, θεωρήθηκε ο συνοικιστής της πόλης, υποστηρικτής του αθηναϊκού δήμου και προστάτης των αδικημένων. Από τους άθλους του απεικονίζονται το ξεκίνημά του από την Τροιζήνα [εικ. 19(β)], η τιθάσευση

του Μαραθώνιου ταύρου [εικ. 4(α)], και κυρίως η πάλη του με το Μινώταυρο [εικ. 8(α), 10(β)].

Τα θέματα που σχετίζονται με τις νίκες του Μιλτιάδη στο Μαραθώνα [εικ. 6(β)] και του Θεμιστοκλή στη Σαλαμίνα [εικ. 6(α), 20(α)] είναι αξιοσημείωτα, γιατί αποτελούν τις μοναδικές περιπτώσεις αναφοράς σε ιστορικά πρόσωπα. Η αρχική επιλογή αυτών των τύπων πιθανόν να οφείλεται σε άτομα που συνδέονταν με τις παλαιές οικογένειες των δύο αυτών ενδόξων προσώπων της αθηναϊκής ιστορίας.¹⁹ Ωστόσο, η διάρκεια και η αναπαραγωγή τους σίγουρα οφείλονται στο ότι αναφέρονται στα σπουδαιότερα γεγονότα της ιστορίας της Αθήνας, με τα οποία η πόλη ουσιαστικά θεμελίωσε την ηγεμονική της παρουσία στον αρχαίο κόσμο.²⁰

Β. Η γλώσσα, αναπόσπαστο και καθοριστικό στοιχείο της ταυτότητας μιας πληθυσμιακής ομάδας, είναι ένα σημαντικό μέσο για την έκφραση της ιδεολογίας. Ο ελληνικός πολιτισμός, που είχε διαδοθεί με τις κατακτήσεις του Αλεξάνδρου, συνέχισε να ασκεί μεγάλη επιρροή στο ανατολικό τμήμα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, με αποτέλεσμα η ελληνική γλώσσα να έχει ουσιαστικό ρόλο στον αυτοπροσδιορισμό μεγάλου μέρους του πληθυσμού αυτών των περιοχών.²¹ Ο επίσημος χαρακτήρας της ελληνικής φαίνεται και από το γεγονός ότι κυριαρχεί στις επιγραφές των νομισμάτων που κόβονται στην Ανατολή.

Ως απρόσπαστη μαρτυρία της ιστορικής και πολιτισμικής συνέχειας των Αθηναίων χρησιμοποιείται το εθνικό που αναγράφεται στην οπίσθια όψη των νομισμάτων για να δηλωθεί η εκδότρια αρχή. Πρόκειται για ένα στοιχείο που χρονολογείται από τα τέλη του 6^{ου} αιώνα π.Χ., όταν η πόλη υιοθέτησε την κεφαλή της Αθηνάς και την γλαύκα, ως σταθερούς τύπους των αργυρών της νομισμάτων. Η επιγραφή ΑΘΕ, ακολουθώντας το συντηρητισμό των εικονογραφικών τύπων δεν τροποποιήθηκε παρά την αλλαγή του αλφαβήτου και την επίσημη υιοθέτηση του ιωνικού μετά την ήττα στον Πελοποννησιακό πόλεμο το 403/2 π.Χ. (το αττικό αλφάβητο χρησιμοποιούσε το Ε για να δηλωθεί και το μακρό Ε, δηλ. το Η). Η αναγραφή του εθνικού με τον αρχαϊκό τρόπο διατηρήθηκε και στα νομίσματα που εκδόθηκαν την περίοδο του Αυγούστου [εικ. 1-2]. Η πρώτη τροποποίηση εμφανίζεται στις σειρές που χρονολογούνται στις αρχές της δεκαετίας του 120 μ.Χ. και αντιγράφουν τα αργυρά νομίσματα του 5^{ου} αιώνα π.Χ. με την αλλαγή του ΑΘΕ σε ΑΘΗ [εικ. 3]. Η δήλωση του

εθνικού με συντετμημένη μορφή ΑΘΗ παρατηρείται και σε άλλες κοπές του 2ου αιώνα μ.Χ. [εικ. 3(α), 6(α)-(β), 8(α)] αλλά και στα κέρματα με τη μικρότερη διάμετρο που κόβονται την εποχή του Γαλλιανού. Η σημαντικότερη αλλαγή στο εθνικό είναι η αναγραφή του στην πλήρη του μορφή από τα χρόνια του Αδριανού ως ΑΘΗΝΑΙΩΝ [εικ. 4(α)-5(β), 7(α)-(β), 9(α) 11(α)] ή ΑΘΗΝΑΙΩΝ [εικ. 8(β)]. Με την τελευταία εκδοχή εμφανίζεται το εθνικό και στη νομισματοκοπία της εποχής του Γαλλιανού [εικ. 12(α)-20(β)].²² Σε κάθε περίπτωση, οι επιγραφές μπορεί να χαρακτηριστούν λιτές, χωρίς περαιτέρω διάθεση να αναγραφούν επεξηγήσεις των παραστάσεων,²³ που στην πλειοψηφία τους αναφέρονται στα γνωστά σε όλους επιτεύγματα του χρυσού παρελθόντος.

Γ. Η διατήρηση της παλαιότερης, πριν τη ρωμαϊκή κυριαρχία, ονομασίας των νομισματικών αξιών αποτέλεσε έναν επιπλέον παράγοντα σύνδεσης με το παρελθόν. Φαινόμενα επιβίωσης προ-ρωμαϊκών ονομασιών, όπως οβολοί και χαλκοί, για να δηλωθούν οι τρέχουσες νομισματικές αξίες, παρατηρούνται σε νομισματοκοπίες των ελληνόφωνων επαρχιών. Η λειτουργία των χάλκινων αυτών εκδόσεων ως υποδιαίρεσεων του δηναρίου, που έγινε για λόγους πρακτικούς και ομαλής μετάβασης από προηγούμενα νομισματικά συστήματα στο ρωμαϊκό, επέτρεψε τη συνέχιση των τοπικών παραδόσεων.²⁴

Αν και οι ίδιες οι αθηναϊκές χάλκινες εκδόσεις δεν φέρουν ενδείξεις για την ονομασία τους, η επιγραφική μαρτυρία είναι ιδιαίτερα βοηθητική. Σε επιγραφή, που χρονολογείται το 175/6 μ.Χ., γίνεται αναφορά σε «λεπτού δραχμαί».²⁵ Πιθανόν πρόκειται για τα μεγαλύτερης αξίας χάλκινα κέρματα του αθηναϊκού συστήματος που χρησιμοποιούνταν ως οι μεγαλύτερες υποδιαίρεσεις του δηναρίου για τις ανάγκες της τοπικής οικονομίας και τις καθημερινές συναλλαγές. Ο επιθετικός προσδιορισμός αποσκοπούσε στο διαχωρισμό τους από τις αργυρές αττικές δραχμές, ονομασία που χρησιμοποιούνταν ευρέως για τα δηνάρια στις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας.²⁶

Δ. Ο σκοπός έκδοσης νομίσματος μπορεί να αποτελέσει σημαντική αφορμή για να εκφραστεί η ταυτότητα, ιδιαίτερα μάλιστα αν το γεγονός συνδυάζεται με τις παραμέτρους που παρουσιάστηκαν παραπάνω.

Σημαντική αφορμή για την έκδοση νομίσματος στις

ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας αποτελούσε η διοργάνωση αγώνων. Στην Αθήνα, αρκετές από τις κοπές του 2^{ου} αιώνα μ.Χ. πιθανόν να σχετίζονται με τη διοργάνωση αγώνων, που έγιναν με αφορμή τις επισκέψεις του Αδριανού και των Αντωνίνων στην πόλη.²⁷

Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει η τελευταία περίοδος της αθηναϊκής νομισματοκοπίας, η οποία χρονολογείται από την επίσκεψη του Γαλλιανού στην Αθήνα το 264 μ.Χ. μέχρι τη ληηλασία της πόλης από τους Ερούλους το 267 μ.Χ. Για την παραγωγή των χάλκινων δραχμών χρησιμοποιήθηκαν πάνω από 280 μήτρες κοπής για την εμπρόσθια και 550 μήτρες κοπής για την οπίσθια όψη, γεγονός που φανερώνει ότι πρόκειται για μία από τις μαζικότερες εκδόσεις τοπικού νομίσματος στις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας.²⁸ Οι επιγραφικές μαρτυρίες δείχνουν ότι η επίσκεψη του Γαλλιανού στην Αθήνα είχε ως σκοπό να οργανώσει την άμυνα ενάντια σε μια επικείμενη βαρβαρική εισβολή.²⁹ Ο μεγάλος όγκος της νομισματικής παραγωγής, πέραν του ότι συνδέεται με την παρουσία του αυτοκράτορα στην Αθήνα, μπορεί να θεωρηθεί ότι προοριζόταν για τη χρηματοδότηση μέτρων για την προστασία της πόλης, όπως την κατασκευή και την επισκευή τειχών, την προμήθεια τροφίμων και στρατιωτικού υλικού, καθώς και στρατολόγηση και πληρωμή των υπερασπιστών. Δεδομένου ότι στον κεντρικό και νότιο ελλαδικό χώρο μόνο η Νικόπολις (επαρχία Ηπείρου), το Κοινό των Θεσσαλών και η Σπάρτη (επαρχία Αχαΐας), προέβησαν στην κοπή νομίσματος στα χρόνια του Γαλλιανού, η μεγάλη νομισματική παραγωγή στην Αθήνα υποδηλώνει ότι η πόλη είχε καίριο ρόλο στα σχέδια του αυτοκράτορα για την αντιμετώπιση των βαρβαρικών επιδρομών.³⁰

Η περίπτωση δεν είναι μοναδική στην αθηναϊκή ιστορία. Τη δεκαετία του 480 π.Χ., η αθηναϊκή δημοκρατία έκοψε μεγάλες ποσότητες αργυρών τετραδράχμων για να χρηματοδοτήσει την κατασκευή στόλου, ο οποίος αντιμετώπισε αποτελεσματικά την περσική απειλή.³¹ Μετά τα Μηδικά, η θέση της Αθήνας ενισχύθηκε σημαντικά, καθώς θεωρήθηκε ότι συνέβαλλε τα μέγιστα στην ελευθερία των Ελλήνων.

Δεν θα ήταν παράξενο λοιπόν, οι Αθηναίοι την εποχή του Γαλλιανού να θεωρούσαν ότι ξαναζούν την εποχή των ένδοξων προγόνων τους και ότι για μια ακόμα φορά θα ήταν εκείνοι που θα αντιμετώπιζαν τους βαρβάρους. Το ισχυρό αυτό αίσθημα ταύτισης με το παρελθόν αντικατοπτρίζεται στην απόθεση των Ερούλων εισβολέων

Ταυτότητα και ιδεολογία στη ρωμαϊκή Αθήνα: η νομισματική μαρτυρία

από το κλεινόν άστυ και τη γύρω περιοχή από 2000 Αθηναίους καθοδηγούμενους από τον ιστορικό και πολιτικό Ερέννιο Δέξιππο. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε αυτή την κρίσιμη περίπτωση ο Δέξιππος εμφύχωσε τους Αθηναίους, υπενθυμίζοντάς τους την αποτυχία της περσικής εισβολής πριν από οκτώ σχεδόν αιώνες.³²

Οι Αθηναίοι προσαρμόστηκαν στις συνθήκες που επέβαλε η κυριαρχία της Ρώμης αλλά διατήρησαν σε μεγάλο βαθμό την παράδοση, τα έθιμα και τις θρησκευτικές τους δοξασίες. Η αίγλη της Αθήνας πήγαζε σε μεγάλο βαθμό από το ένδοξο παρελθόν της. Η πόλη διέθετε ένα ιδιαίτερο κύρος, αφού θεωρείτο η κοιτίδα του πολιτισμού και των τεχνών, η πνευματική πρωτεύουσα του ελληνορωμαϊκού κόσμου, ο προστάτης των Ελλήνων εναντίον των βαρβάρων.

Η αντίληψη αυτή προβάλλεται και στην αθηναϊκή νομισματοκοπία, η οποία ξεχωρίζει σε μεγάλο βαθμό από την πληθώρα των νομισμάτων που εκδόθηκαν στις επαρχίες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Οι παραστά-

σεις και οι επιγραφές των νομισμάτων, καθώς και η διατήρηση των ονομασιών της παλαιότερης αργυρής νομισματοκοπίας για τις αξίες των χάλκινων κερμάτων λειτούργησαν ως ένας απτός δεσμός με το παρελθόν. Αναμφίβολα, η νομισματοκοπία αντανακλά πρωτίστως την περηφάνια της πολιτικής, οικονομικής και πνευματικής ηγεσίας της Αθήνας για τη σπουδαιότητα της πόλης στον αρχαίο κόσμο. Η αθηναϊκή άρχουσα τάξη, μην έχοντας πλέον τη δυνατότητα να πολιτεύεται ελεύθερα, αναπολούσε τις εποχές του μεγαλείου. Ανατρέχοντας στα θέματα των ενδόξων προγόνων και της βαρυσήμαντης κληρονομιάς παρουσίαζε στον υπόλοιπο κόσμο αλλά και στην ίδια την εικόνα μιας Αθήνας ίσης -και ορισμένες φορές ανώτερης- με τη Ρώμη.

Δρ. Παναγιώτης Τσέλεκας
Νομισματικό Μουσείο
Ελ. Βενιζέλου 12
10671 ΑΘΗΝΑ
ptselekas@hotmail.com

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΣΕΛΕΚΑΣ



(α)

(β)

Εικ. 1 (α). Ημίδραχμο, 31-10 π.Χ. Alpha Bank, αρ. ευρ. 438. (β). Ημίδραχμο, 31-10 π.Χ. Νομισματικό Μουσείο, Συλλογή Χρηστομάνου (φωτ. αρχ. Μουσείου)



(α)

(β)

Εικ. 2 (α). Ημίδραχμο, 31-10 π.Χ. Alpha Bank, αρ. ευρ. 440. (β). Οβολός(ς), 31-10 π.Χ. Alpha Bank, αρ. ευρ. 443 (φωτ. αρχ. Μουσείου)



(α)

(β)

Εικ. 3 (α). Οβολός(ς), 120-150 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, αρ. ευρ. 2857. (β). Ημίδραχμο, 120-150 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, αρ. ευρ. 2867a (φωτ. αρχ. Μουσείου)



(α)

(β)

Εικ. 4 (α). Δραχμή, 120-150 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, Συλλογή Εμπεδοκλή. (β). Δραχμή, 120-150 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, Συλλογή Εμπεδοκλή (φωτ. αρχ. Μουσείου)

Ταυτότητα και ιδεολογία στη ρωμαϊκή Αθήνα: η νομισματική μαρτυρία



Εικ. 5 (α). Δραχμή, 120-150 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, αρ. ευρ. 2813. (β). Δραχμή, 120-150 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, Συλλογή Εμπεδοκλή (φωτ. αρχ. Μουσείου)

Εικ. 6 (α). Δραχμή, 120-150 μ.Χ. Alpha Bank, αρ. ευρ. 1849. (β). Ημίδραχμο, 120-150 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, αρ. ευρ. 2898 (φωτ. αρχ. Μουσείου)



Εικ. 7 (α). Ημίδραχμο, 120-150 μ.Χ. Alpha Bank, αρ. ευρ. 1852. (β). Ημίδραχμο, 120-150 μ.Χ. Alpha Bank, αρ. ευρ. 1855 (φωτ. αρχ. Μουσείου)

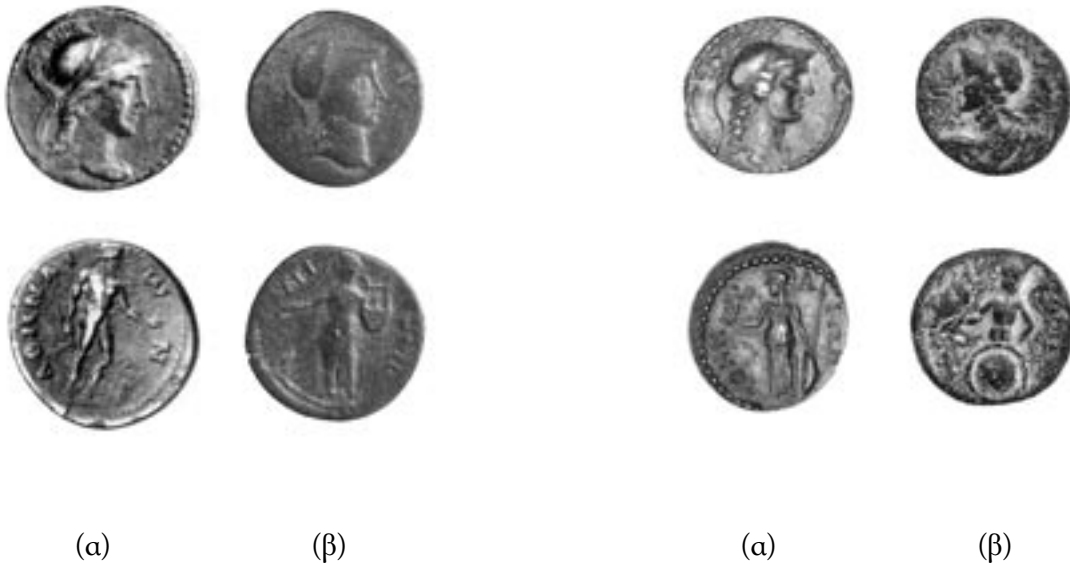
Εικ. 8 (α). Ημίδραχμο, 120-150 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, Συλλογή Εμπεδοκλή. (β). Οβολός, 120-150 μ.Χ. Alpha Bank, αρ. ευρ. 1865 (φωτ. αρχ. Μουσείου)

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΣΕΛΕΚΑΣ



Εικ. 9 (α). Δραχμή, 150-175 μ.Χ. Alpha Bank, αρ. ευρ. 1843. (β). Δραχμή, 150-175 μ.Χ. Alpha Bank, αρ. ευρ. 4481 (φωτ. αρχ. Μουσείου)

Εικ. 10 (α). Δραχμή, 150-175 μ.Χ. Alpha Bank, αρ. ευρ. 1870. (β). Δραχμή, 150-175 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, Συλλογή Εμπεδοκλή (φωτ. αρχ. Μουσείου)



Εικ. 11 (α). Δραχμή, 150-175 μ.Χ. Alpha Bank, αρ. ευρ. 1844. (β). Δραχμή, 150-175 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, Συλλογή Εμπεδοκλή (φωτ. αρχ. Μουσείου)

Εικ. 12 (α). Δραχμή, 264-267 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, αρ. ευρ. 1902-3 KB' 101. (β). Δραχμή, 264-267 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, Συλλογή Εμπεδοκλή (φωτ. αρχ. Μουσείου)

Ταυτότητα και ιδεολογία στη ρωμαϊκή Αθήνα: η νομισματική μαρτυρία



Εικ. 13 (α). Δραχμή, 264-267 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, Συλλογή Εμπεδοκλή. (β). Δραχμή, 264-267 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, αρ. ευρ. 1894-5 Η' 2745 (φωτ. αρχ. Μουσείου)

Εικ. 14 (α). Δραχμή, 264-267 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, αρ. ευρ. 1902-3 ΚΒ' 51. (β). Δραχμή, 264-267 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, Συλλογή Εμπεδοκλή (φωτ. αρχ. Μουσείου)



Εικ. 15 (α). Δραχμή, 264-267 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, Συλλογή Εμπεδοκλή. (β). Δραχμή, 264-267 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, αρ. ευρ. 1902-3 ΚΒ' 138 (φωτ. αρχ. Μουσείου)

Εικ. 16 (α). Δραχμή, 264-267 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, Συλλογή Εμπεδοκλή. (β). Δραχμή, 264-267 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, αρ. ευρ. 1902-3 ΚΒ' 255 (φωτ. αρχ. Μουσείου)

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΣΕΛΕΚΑΣ



(α)

(β)

Εικ. 17 (α). Δραχμή, 264-267 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, αρ. ευρ. 1902-3 ΚΒ' 186. (β). Δραχμή, 264-267 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, Συλλογή Εμπεδοκλή (φωτ. αρχ. Μουσείου)



(α)

(β)

Εικ. 18 (α). Δραχμή, 264-267 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, Συλλογή Εμπεδοκλή. (β). Δραχμή, 264-267 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, Συλλογή Εμπεδοκλή (φωτ. αρχ. Μουσείου)



(α)

(β)

Εικ. 19 (α). Δραχμή, 264-267 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, αρ. ευρ. 1902-3 ΚΒ' 214. (β). Δραχμή, 264-267 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, αρ. ευρ. 1902-3 ΚΒ' 227 (φωτ. αρχ. Μουσείου)



(α)

(β)

Εικ. 20 (α). Δραχμή, 264-267 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, αρ. ευρ. 1894-5 Η' 2754. (β). Δραχμή, 264-267 μ.Χ. Νομισματικό Μουσείο, αρ. ευρ. 1902-3 ΚΒ' 242 (φωτ. αρχ. Μουσείου)

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Ευχαριστίες οφείλονται στην κα Δέσποινα Ευγενίδου, διευθύντρια του Νομισματικού Μουσείου, και στη δρ. Δήμητρα Τσαγκάρη, επιμελήτρια της Νομισματικής Συλλογής της Alpha Bank, για την άδεια να απεικονισθούν νομίσματα από τις αντίστοιχες συλλογές και στη δρ. Ευαγγελινή Μάρκου για την επεξεργασία των φωτογραφιών.

1. Τους πρώτους αιώνες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας η τοπική άρχουσα τάξη συμμετείχε στη διοίκηση των επαρχιών. Οι πιο πλούσιοι πολίτες μονοπωλούσαν τα αξιώματα και διηύθυναν όλες τις υποθέσεις της πόλης, αφού ήταν οι μόνοι που διέθεταν την οικονομική άνεση και τα μέσα που απαιτούσε η μόνιμη ενασχόληση με τα κοινά. Ανελάμβαναν σημαντικές δημόσιες δαπάνες όπως τη διοργάνωση εορτών και αγώνων, την κατασκευή και συντήρηση μνημείων και έργων υποδομής. Με τις ευεργεσίες της στην πόλη και επιδεικνύοντας τον πατριωτισμό της η πιο εύρωστη οικονομικά τάξη εδραίωνε την πολιτική και κοινωνική της υπεροχή, αφού ως αντάλλαγμα νεμόταν συστηματικά τα ανώτερα αξιώματα. Επίσης μερίμνησε για την αποφυγή κοινωνικών αναταραχών, τη διατήρηση των οικονομικών και κοινωνικών δομών και την ομαλή λειτουργία του φορολογικού συστήματος. Βλ. G. Burton, *Government and the provinces*, στο: J. Wachter (επιμ.), *The Roman World* (1987) 423-439· S. E. Alcock, *Graecia Capta. The Landscapes of Roman Greece* (1993) 18-19· M. Goodman, *The Roman World 44 BC-AD 180* (1997) 232-236.

2. Για το θέμα βλ. C. Howgego, *Coinage and identity in the Roman provinces*, στο: C. Howgego, V. Heuchert, A. Burnett (επιμ.), *Coinage and Identity in the Roman Provinces* (2005) 1-17 με εκτενή βιβλιογραφία.

3. Howgego (ό.π.) 16-17· K. W. Harl, *Civic Coins and Civic Politics in the Roman East* (1987) 71-82.

4. Μετά τις περιπέτειες του 1ου αιώνα π.Χ., η πόλη την εποχή του Αυγούστου γνώρισε μεγάλη ακμή. Ανακαινίστηκαν πολλοί αρχαίοι ναοί, η αρχαία Αγορά εμπλουτίστηκε με μια σειρά οικοδομημάτων, όπως το Ωδείο και ο ναός του Άρη, ολοκληρώθηκε η ρωμαϊκή Αγορά για τις εμπορικές συναλλαγές, και στην Ακρόπολη ανεγέρθηκε ο μονόπτερος για τη λατρεία της Ρώμης και του Αυγούστου. Βλ. T. L. Shear, *Athens. From the city-state to provincial town*, *Hesperia* 50, 1981, 360-364· S. Walker, *Athens under Augustus*, στο M. C. Hoff, S. I. Rotroff (επιμ.), *The Romanization of Athens. Proceedings of an International Conference Held at Lincoln Nebraska, April 1996, Oxbow Monograph* 94 (1997) 67-80· J. M. Camp, *The Archaeology of Athens* (2001) 187-193.

5. J. H. Kroll, *Coinage as an index of Romanization*, στο M. C. Hoff, S. I. Rotroff (ό.π.) 144-145.

6. Την εποχή του Αδριανού η Αθήνα διευρύνθηκε προς τα

ανατολικά, αποπερατώθηκε ο ναός του Ολυπίου Διός -η ανέγερσή του είχε ξεκινήσει την εποχή του Πεισιστράτου και συνεχίστηκε από τον Αντίοχο Γ' Επιφανή- κτίστηκαν μια πολυτελής βιβλιοθήκη και ένα υδραγωγείο· βλ. Shear (ό.π. σημ. 4) 373-377· Camp (ό.π. σημ. 4) 199-213· D. Willers, *Hadrians Panhellenisches Programm. Archäologische Beiträge zur Neugestaltung Athens durch Hadrian* (1990). Παρόμοια άνθηση παρατηρείται και στην Ελευσίνα· βλ. K. Clinton, *Hadrian's contribution to the renaissance of Eleusis*, στο: M. C. Walker, S. A. Cameron (επιμ.), *The Greek Renaissance in the Roman Empire. Papers of the Tenth British Museum Classical Colloquium*, *Bulletin Supplement* 55 (1989) 56-68. Λίγα χρόνια αργότερα, με δωρεές του πλούσιου σοφιστή και ρήτορα Ηρώδη του Αττικού ανακαινίστηκε το στάδιο με πλούσια μαρμάρινη επένδυση για τους αθλητικούς αγώνες και κατασκευάστηκε ένα νέο Ωδείο στη νότια κλιτύ της Ακρόπολης· βλ. Camp (ό.π. σημ. 4) 213-220· J. Tobin, *Herodes Attikos and the City of Athens: Patronage and Conflict under the Antonines* (1997).

7. Για την κυριαρχία του ελληνικού πολιτισμού στο ρωμαϊκό κόσμο ιδιαίτερα κατά το 2ο αιώνα μ.Χ. και το ρόλο της Αθήνας ως πνευματικού κέντρου βλ. Goodman (ό.π. σημ. 1) 155-156 και 233-234.

8. Η περίοδος ύφεσης που διαδέχτηκε την εποχή του Αυγούστου αντανakλάται και στη νομισματική παραγωγή. Τον 1^ο αιώνα μ.Χ. δεν εκδόθηκε νόμισμα και στις συναλλαγές χρησιμοποιήθηκαν οι υπάρχουσες αθηναϊκές χάλκινες κοπές.

9. J. H. Kroll, *The Athenian imperials: results of a recent study*, στο: J. Nollé, B. Overbeck, P. Weiss (επιμ.), *Internationales Kolloquium zur kaiserzeitlichen Münzprägung Kleinasiens, 27.-30. April 1994 in der Staatlichen Münzsammlung, München*, *Nomismata* 1 (1997) 63-64.

10. Για γενική παρουσίαση της αθηναϊκής νομισματοκοπίας βλ. J. Touratsoglou, *The coinage of Athens*, στο: N. Kaltsas (επιμ.), *Athens-Sparta* (κατάλογος έκθεσης, Onassis Cultural Center, New York 2006) 241-247.

11. J. H. Kroll, *The Athenian Agora*, vol. XXVI: *The Greek Coins* (1993) 121.

12. Για γενική παρουσίαση των θεμάτων που απεικονίζονται στην πίσω όψη των νομισμάτων 2^{ου} και 3^{ου} αιώνα μ.Χ. βλ. Kroll (ό.π.) 121-126.

13. Για το θέμα βλ. M. Thompson, *Reflections on the Athenian imperial coinage*, στο: *Studies in Athenian Architecture, Sculpture and Topography Presented to H.A. Thompson*, *Hesperia Suppl.* 20 (1982) 168-171.

14. Για τις παραστάσεις που αναφέρονται σε θεούς και τη σχέση τους με έργα της γλυπτικής βλ. H.-C. von Mosch,

Bilder zum Ruhme Athens. Aspekte des Städtelobs in der kaiserzeitlichen Münzprägung Athens, *Nomismata* 4, 1999, 29-56.

15. Χρυσελεφάντινο άγαλμα του Διός, αντίγραφο του φειδιακού έργου στην Ολυμπία, στήθηκε στο εσωτερικό του Ολυμπίου την εποχή του Αδριανού.

16. Για αναλυτικότερη παρουσίαση του θέματος βλ. Μ. J. Price, B. L. Trell, *Coins and their Cities. Architecture on the Ancient Coins of Greece, Rome and Palestine* (1977) 75-78· Thompson (ό.π. σημ. 13) 165· von Mosch (ό.π. σημ. 14) 71-72.

17. Για τους αγώνες και την έκδοση νομίσματος στις ελληνόφωνες επαρχίες της αυτοκρατορίας βλ. D. O. A. Klose, Festivals and games in the cities of the East during the Roman empire, στο Howgego, Heuchert, Burnett (ό.π. σημ. 2) 125-133 με πλούσια βιβλιογραφία· επίσης, W. Leschro, Ancient Greek coins and agones, *NomChron* 16, 1997, 87-94. Για τη διοργάνωση αγώνων στην επαρχία της Αχαΐας βλ. A. J. S. Spawforth, Agonistic festivals in Roman Greece, στο Walker, Cameron (ό.π. σημ. 6) 193-197.

18. von Mosch (ό.π. σημ. 14) 69-70.

19. Για την αναλυτική παρουσίαση της σύνδεσης των συγκεκριμένων τύπων με ισχυρές οικογένειες βλ. Kroll (ό.π. σημ. 9) 64-66· επίσης, von Mosch (ό.π. σημ. 14) 66-68.

20. Η τάση των Αθηναίων να τιμήσουν τους ένδοξους προγόνους τους δεν περιορίστηκε στην απεικόνισή τους στα νομίσματα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Πλούταρχος, που σπούδασε στην Αθήνα τον 1ο αιώνα μ.Χ., ένας από τους συμφοιτητές του ήταν απόγονος του Θεμιστοκλή και ζούσε με τα επιδόματα που η πόλη είχε παραχωρήσει τιμητικά στον επιφανή πρόγονό του πριν από πεντακόσια και πλέον χρόνια (Πλούταρχος, *Θεμιστοκλής* 32.5).

21. Γ. Σουρής, Π. Νίγδελης, Η παράλληλη χρήση της ελληνικής και της λατινικής στον ελληνορωμαϊκό κόσμο, στο: Α.-Φ. Χριστίδης (επιμ.), *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα* (2001) 671-675.

22. Για τις μορφές του εθνικού στις κοπές του 2ου και 3ου αιώνα μ.Χ. βλ. Kroll (ό.π. σημ. 11) 114-116.

23. Εξαίρεση αποτελεί η αναγραφή του ονόματος των αττικών εορτών σε νομίσματα που κόπηκαν την εποχή του

Γαλληνού και απεικονίζουν τράπεζα με τα έπαθλα για τους νικητές των αγώνων. Kroll (ό.π. σημ. 11) 123 σημ. 53.

24. Για την επιβίωση των ελληνικών υποδιαίρέσεων και τη σχέση τους με τις ρωμαϊκές βλ. C. Howgego, *Greek Imperial Countermarks* (1985) 52-60· A. Burnett, *Coinage in the Roman World* (1987) 46-47· Kroll (ό.π. σημ. 5) 139-142. Τελικά όμως επήλθε ομοιογένεια με τη σταδιακή επικράτηση των ρωμαϊκών νομισματικών αξιών σε όλη την αυτοκρατορία.

25. *IGII²* 1368.

26. Kroll (ό.π. σημ. 11) 119-120.

27. J. H. Kroll, Festivals and the revival of coinage in Hadrianic Athens, *AJA* 98, 1994, 312· Kroll (ό.π. σημ. 9) 67.

28. Kroll (ό.π. σημ. 11) 117 και 332.

29. D. Armstrong, Gallienus in Athens 264, *ZPE* 70, 1987, 235-258.

30. Armstrong (ό.π.) 251-252· Kroll (ό.π. σημ. 9) 62-63.

31. Το 483/2 π.Χ. ανακαλύφθηκε μία νέα φλέβα αργύρου στην περιοχή Μαρώνεια του Λαυρίου, που απέδωσε στην πόλη εκατό τάλαντα αργύρου (Αριστοτέλους, *Αθηναίων Πολιτεία* 22, 7· Ηρόδοτος 7, 144), ποσό που ισοδυναμούσε με 150.000 τετράδραχμα. Αρχικά προτάθηκε να διανεμηθούν από τα χρήματα αυτά δέκα δραχμές σε κάθε πολίτη –σύμφωνα με την πρακτική σε παρόμοιες περιπτώσεις ένα μέρος των χρημάτων να αφιερώνεται στους θεούς και τα υπόλοιπα να διανέμονται στους πολίτες- αλλά ο Θεμιστοκλής έπεισε την Εκκλησία του δήμου να διαθέσει το ποσό στη ναυπήγηση διακοσίων τμηρών. Το ναυτικό πρόγραμμα του Θεμιστοκλή αντανakλάται στην αθηναϊκή νομισματοκοπία της εποχής, η οποία πιθανόν να αποτελεί μία από τις πιο εντατικές περιόδους κοπής νομισμάτων στην ιστορία του αρχαίου ελληνικού νομίσματος. Βλ. Μ. J. Price, N. M. Waggoner, *Archaic Greek Silver Coinage. The Asyut Hoard* (1975) 163· C. M. Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins* (1976) 62-63.

32. F. Millar, P. Herennius Dexippus: the Greek world and the third century invasions, *JRS* 59, 1969, 12-29. Για τις βαρβαρικές επιδρομές στον ελλαδικό χώρο την εποχή του Γαλληνού βλ. Ι. Π. Τουράτσογλου, *Η Ελλάδα και τα Βαλκάνια πριν από τα τέλη της Αρχαιότητας*, Βιβλιοθήκη της Ελληνικής Νομισματικής Εταιρείας 8 (2006) 28-31 με εκτενή βιβλιογραφία.

PANAGIOTIS TSELEKAS

Identity and Ideology in Roman Athens: The Numismatic Evidence

The bronze coinage issued occasionally by Athens from the 20s BC to the 260s A.D. is indicative of the image the city wished to project during the Roman imperial period. Coins, given the fact that are issued by an official authority with the intention to circulate and to be used widely, constitute a convenient means for the formation of messages directed to many recipients. They are among the most premeditated symbols of public identity and express in an especially distinct way the official ideology which was formulated by the local elite in response to Roman rule and to its own participation in it.

The Athenians were adapted to the conditions imposed by Roman hegemony. However, they retained, to a large extent, their tradition, customs, cults and institutions. Their city enjoyed great prestige which rested on its historical and artistic pre-eminence; it was considered the birthplace of civilization and the arts, the defender of the Greeks against the barbarians, the cultural centre of the Greco-Roman world. The pride of the Athenians in their much-admired heritage is also reflected on their coinage, one of the very few distinguishable cases among the bulk of coinages issued in the Roman provinces.

The projection of this singularity is being approached by examining various aspects of the coinage such as A) the iconography, B) the legends, C) the denomination values, and D) the reasons for striking coins.

A) A special feature of the Athenian coin imagery is that there was no reference on the imperial authority by placing the portrait of the ruling emperor or any member of his family on the obverse. Instead, the head or bust of Athena with an Attic or Corinthian helmet dominates most of the obverses. This element as well as the repetition of older

coin types referred to the prolific Athenian silver coinage that had a prominent role in the economies of the Greek world from the late Archaic to the late Hellenistic period. Moreover, the great variety of themes on the reverses, where the most important cults, myths, historical events, and monuments are depicted, projected the glorious past and the importance of the city in the ancient world.

B) The ethnic on the reverses denoting the issuing authority is used as evidence of the historical continuity of the Athenians. This element dates from the end of the 6th century BC, when the city adopted the head of Athena and the owl as the invariable types of its silver coinage. Its appearance in the archaic form ΑΘΕ was also retained on the coins issued in the reign of Augustus. It was modified in the 2nd century A.D. when it was changed into ΑΘΗ and in the full form of ΑΘΗΝΑΙΩΝ or ΑΘΗΝΑΙΩΝ.

C) The retention of the traditional, pre-Roman denomination values, such as the drachm for the higher bronze unit, was a definite expression of Athenian archaism.

D) The purpose of striking coins could constitute a significant opportunity to convey identity. Two such occurrences can be discerned in Roman Athens. Firstly, the issues connected with the celebration of festivals and games; these institutions were characteristic to the Greek way of life and added prestige to the city especially if they were of old tradition and surpassed those of other cities. Secondly, the massive coin production during the reign of Gallienus for financing the defence preparations of the city against the barbarian raids; this is set against the large quantities of silver tetradrachms issued by the Athenian democracy during the 480s B.C. in order to fund the construction of a fleet which confronted the Persian threat in Salamis.

